

17/11/49 Tsonga technology Ntsaniwisi, H. S. (2)  
274) 22-0-0 ind ~~Ats/9/4~~

REC  
C. 29/11/49  
K24/11

74

Phapha, Maphapha, Šiphaphana, Swiphaphana, Šikutsu, Swikut-  
~~tau, Swikutsu, Nghotsa, Tinghotsa, Šinghotsana, Swinghotsana~~  
Nhunguvana, ~~Tinhunguvana, Ndzheko, Mndzheko, Šindzhekwana,~~  
Swindzhekwana.

Mavito lawa i mavito ya swibya le'swi nga vumbiwiki hi vumba  
kambe swi endliwaka hi vana va le'swi byariwaka e masinwini.  
~~E ndzimeni leyi yi nge henhla ka tsariwile mavito ya vuhwe~~  
~~ni vuyingyi bya le'swikulu ni le'switsonge swa swibya leswi.~~  
Nsinya wa koma wu fana ni rikwenbe kumbe rirhanga le'ri  
navaka e hansi. Loko tindhembembe ta kona ti byariwile, ti mirile,  
ti kurile, ti veleka swona swikutsu leswi.

Swinwana swa swona swi kula swi va le'swikulu, kasi swinwana  
swiya le'switsanana; na swona swi va ni swivumbeko swa tinša  
kapsaka. Loko swikutsu leswi swi kurile ku ringana, swi vupfile  
le swa khiwa swi ya endla mintirho le'yi swi fanelaka. Maphapha  
ma bošwa milomo, kutani ma swekiwa ma vupfa swinene; kambe  
milomu ya kona mi fanele ku va le'mitsongo loko yi boswa  
hikuva yi ta kurisiwa ku fika e mpinweni loko yi sendziwa.

Loko ma vupfile swinene swa le ndzeni swa kutsuriwa, kuhariwa  
ku sala ku nga ha ri na ntšhumu ša swa le ndzeni. Loko ma  
khiwile ma nga si vupfa ma ta phovorhela laha ku swekiweni,  
kasi loko ma khiwile ma fikile swinene e mpinweni wo vupfa ma  
ta huma swinene laha ku swekiweni. Loko yi ri nghotsa yi ta  
lulamela ku tamela mati kumbe e vuputsu e ku fambeni kumbe  
loko va ya e masinwini. Loko ri ri phapha ri ta byi khoma e  
byalwa hambi byi ri e vuputsu (madleke). Ndzheko wona wu ta ka  
mati, kumbe ku kelela e byalwa. Le'switsanana swona swi ta va  
swo tšhela mirhi yo tshungula ha yona kumbe ku dzahela fole.  
Loko ši lungiseriwile ku dzahela kona e fole ši ta vitaniwa  
e mfuku; kasi loko ši endleriwile e ku tšhela mirhi le'miku  
ši ta vitaniwa e nhunguvana.

Swibya leswi swa khavisiwa (sasekisa) ni ku tsala e maval--  
swi va swi pfhateriwa hi risungunu kumbe tlhari le'ri hisi-  
weke e ndzilweni. Nkarhi wuina la'va vurhoŋwana va pfanga ni  
ku khavisa hi ku rhungela e vuhlalu.

Loko yi ri nhunguvana a yi khavisiwi hikuva yi tamela murhi le'yi pfanganisiwaka ni mafurha ni vulombe, ha kanyingi ya rhomba hi mafurha lawa.

Rikindza.

[Rikindza hi šinwana ša le'swi bohiwaka (ambariwaka). Ri bohiwa e šisu-tini. Ri tala ku bohiwa hi swihlangi. Ku khweketiwa e ka rona e šideka. Šideka leši i nguvu leyi nwana a fanelaka ku yi phindzela leswaku loko a onha kumbe a tlakuriwile hi munhu a nga nwi thyakisi, a onhela kona mana wa yena a kondza a ta nwi teka a ya nwi hlangula. Ri nga endliwa hi ngot ngoti kumbe lapi kumbe e vuhlalu. Vuhlu<sup>alu</sup> byi nga endla e rikindza e ka la<sup>la</sup> la'va swi kotaka, hi leswaku la'va kotaka ku byi šava. Vuhlalu lebyi byi huleriwa hi ku tsondzeriwa e ngotini le'yi tsindziyeleke ni ku leha ku ringana e šisuti sa nwana. byi tirhiwa byi ri bya tinsaka-nšaka---byo basa, bya ntima, byo tshuka hilaha munhu a rhandzaka ha kona.

[<sup>(nkhamo)</sup> Hitlamu<sup>ri</sup> bohiwa e šisutini. Ri tala ngoptu ku bohiwa hi vakhegula ni vavasati va vatswedyana. Loko munhu a tikhamile hi rona ngoptu loko ~~mu~~ munhu a ri ni ndlala ra antswisa hambu ri nga swi koti ku yi hangalasa. ~~mu~~ M<sup>u</sup>khamu lowu wu nga endliwa hi nguvu kumbe ri nga va vamba ra nghole ya dzovo.

Timbhovu. Timbhovu ti boniwa e milengeni. Loko swi bohiwile e milengeni ya šihlangi šī ta tsakisiwa hi loko ti endla vuntšhantšhantšha loko a ri karhi a famba; yena o ta pfanga ni ku tšhatšhamela hi ku tsakisiwa hi mpfumawulo wa tona. Timbhovu i vana va murhi lowu va nge i mbhovu. Wu mila e minkoveni ya le swihlahleni swa tšshava, ngoptu laha nkova w wu sungulaka kona, laha ko tsakama. Murhi wa kona wu fana ni (banana) mu-yombva. Loko wu kurile wu fikile e mpihweni wa wona wa rhumbuka. E šitšho<sup>tšho</sup> tšho ša kona šī ta humesa swiluva le'swo tala, kutani swiluva leswi swi ta tswala vana. Loko va vupfile va endla ntima, va nonoiwa. Murhi lowu wa tsemiwa wu wela e hansi ku khiwa e timbhovu leti. Ti hiseriwa e ~~ri~~ risungunu ti bošwa (pfhateriwa). Ti huleriwa e ngotini, ti bohiwa e milengeni. Loko ku tšiniwa mbhandza (swintšhantšhantšha) swi engetela ku saseka ka ntšino hi mpfumawulo wa swona. Vuntšhantšhantšha ku endla tona loko ti banana, a ti na ntšumu e ndzeni ka tona, hikuva a ti na vundzeni. Timbhovu ti tirhisiwa hi vavanuna (madzaha) ni vavasati (vanhanyana)

Šiseketelo (šiqamelo) Zulu origin.) ša vanhu ša vatliwa. A šī endliwi hi malapi kumbe swinwana le'swi olovaka tanihi laha valungu va endlaka ha kona. Šiqamelo šī vatliwa hi nsinya wa murhi. Šī endliwa šī sasekisiwa leswaku šī ta languteka. Ku tsemiwa mirhi leyi vanhu va tolovaka ku vatla ha yona — nšenhe, muyangazi, šitsalala, mbhesu, šilutsi ni miwana le'yo fana na yona hi ku tiya. Na kona kwala murhi lo'wu kumekaka laha vanhu va akeke kona hi wona lowu va wu tirhisaka.

Ku tsemiwa šipombondzwana šī phaphiwa šī endla mivamba; e henhla ni le hansi ku tshikisiwa šisweswo nkarhi lowu ku karhiki ku vatliwaka. Ku fanele ku kovotliwa lomu šikarhi ku šī sasekisa tihelo riwana ku hunguta ku tika. Ku nga siyiwa swo tihiva swirharhu kumbe mune ku landza vukulu bya šiseketelo. Va kavotla va boša matihelo mambirni ma hlangana. Le'swi siyiweke swi tihiva swa vatliwa swi tswhulungeka swi saseka. Hala henhla ku endliwa wo nge ku phovorhela e šikarhi ku tlakuka lomu matihelo leswaku šī ta amukele swinene nnloko kumbe nhamu. Loko šī vatliwile šī hetisisiwile šī tswhulungekile šī ta fanela ku sasekisiwa. Šī tsariwa mavala hi ku kenyakenya swi hambana-hambana, kutani e ndzhaku swi ta endliwa leswaku swi vonaka swinene hi ku hisahisa hi tihari le'ri hisiweke e naziweni ri pihatela-pihatela. Šiseketelo leswi swi ni tinsakakaka hi ku tekela-tekelana ka vanhu loko va vndzamene hi matiko lawa va akeke ka wona. Tshaku rona ri fanele ku lulama swinene ri ta kota ku tikirnela e hansi. Šiseketelo leswi swi tirhisiwa hi vakulukumba (makhehla) hi leswaku la'va knehliweke swidlodlo. Swidlodlo leswi swi rhungeferiwa e misisini, masuku loko munhu a etlela aha swi koti ku šī susa, hikwalaho nnloko yi fanelaka ku hayekiwa e šiqamelweni leswaku šidlodlo šī nga onheki hi ku pnateka loko šī knumba e hansi. Šidlodlo šī endliwa hi mumpfu wa tin, oši.



Šiseketelo  
šiqamelo — Zulu origin



K24/11

tinhi a vatla swisinya swa tona a ta kota ku tlhomela loko a sungula *la*  
~~la~~ ku luka hi byanyi. Byanyi lebyi byi lukiwa hi ku tsondzeriwa, byi  
 ri karhi byi bohiwa, kutani ku tlhomiwa tinhi leti, masuku munhu a  
 sungula ku nkhwinsa, hi leswaku byanyi le'byisa sohiweke byi famba  
 byi bohiwa, byi pfangiwa ni rinhi. Sikhedyana ši fanele ku tšeriwa  
 laha ku sunguleriwaka kona; masuku loko ši rhendzelekile ko hlaya *nyama*  
~~nyama~~ ši hundzulušwa leswaku ši endla tshaku. Tinhi sweswi ti sele  
 e ndzeni ku vonaka ntsena byanyi e handle /swinwe ni nwevu lo'wu  
 bonaka mhandze--ri nga rinhi.

Tinhi ta kona ti sungula ti nga ri tingani, ti ya ti ri karhi ti  
 engeteriwa ku fika laha ši nga na vundzeni lebyi munhu a kolwaka ha  
 byona; masuku a ši nyika makhwiri (vundzeni). Loko ši fikile e šikarhi  
 ši ta sungula ku tlhela, hikuva tinhi ti petsiwile ti bohiwa le henha.

Maengetelele ya tinhi swi fana ni loko valuki va le'swa šilungu va  
 engetela masoko ku kurisa le'ši lukiwaka, ni loko va hunguta masoko  
 ku tsongahata---ku ši endla le'šitsongo tanihi loko ši ya e ku dlayi-  
 leriweni, e nonwini. Loko muluki a lava ku luka šitendza le'šikulu o  
 tsema tinhi le'to leha; kasi loko a lava ku luka šitendza le'šitso-  
 ngo o tsema tinhi le'to koma. Loko nwevu wu hela wa tlhaviketiwa, na  
 byona byanyi byi famba byi ri karhi byi tlhaviketeriwa. Munhu o  
 fanele ku languta leswaku byi va e šikarhi hi minkama hikwayo leswaku  
 byi nga ti vonaka lomu byi nga famba byi enghenisiwa kona.

Loko ši lukiwile, ši herile, ši fanele ku dlayi-leriwa. Munhu o endla  
 rhengwe ra byona byanyi. Rhengwe leri ri tsondzeriwa swinene hi bye-  
 wu le'byo tiya, le'byi nga tirha šitendza leši. Loko ši tsondzeriwile  
 swinene byanyi a bya ha vonaki ko vonaka byewu ntsena. Ndzhaku ri ta  
 vakeriwa e nonwini wa šitendza ri rhungeleriwa kona hi ku tlhava e  
 sokweni le'ro rhanga, va hulela nwevu va koka wu ya boha ni rhengwe.

Hi wona makumu ya šitendza. Vanwana va ši endlela ni šifunengeto  
 kambe ha kanyingi ku funengetiwa hi širhengele, ka lemiwa hi vulona go  
 bya tihomu. Loko ku nusiwa le'swi nga lomo, le'swi lavekaka va  
 le mula; loko va tekile leswi va swi lavaka va tlhela va lema kambe.

NGULA. Ngula i risaka ra šitendza. Na yona yi lukiwa hi byanyi ni byevu. Ku hambana ka swona hi leswi šitendza ši nga ni tinhi kasi ngula yona yi hava. Na kambe ngula yo tlhaviwa kasi šitendza šo nkhwinsiwa. Masungulele ya tshaku ya fana ni loko ku sunguriwa ~~šitendza~~ šitendza, kambe ku nga tihomiwi tinhi. Hambi ya ri wona maendlela ya tshaku i tswiwe.

Munhu o fanele ku va ni tlhavu ya rinhi le'ri vatliweke---a tlhava ha yona a hulela nwevu, a koka. Nwevu lowu wu hlenganisa nonga lo'wo rhanga ni nonga lo'wuntswha lowu munhu a taka na wona. Loko nwevu wu hela, ku tlhaviketiwa wunwana; na byona byantšhi byi fambisa ~~šisweswo~~ šisweswo. Ngula yi nyikiwa vundzeni tanhi leswi ku endlisiwaka šiswona loko ku vumbiwa mbita. Loko yi fikile e šikarhi yi sungula ku tlherisiwa, swi fambisa šisweswo yi ko yi ya fika e nonwini---laha yi fikaka yi ri yitsanana. Nomo wa kona na wona i rhengwe le'ri endluweke hi byanyi, le'ri pimeke ku ringana laha munhu a nga pima kona.

Rhengwe leri loko ri herile ri vakeriwa kona kwaia nonwini ri ~~ku~~ ku ngeleriwa kona hi boša nonga lo'wo rhanga ku huleriwa nwevu wu kokiwa, wu boha nonga lo'wu ntswha. Ngula yi vuriwa leswaku yi herile loko yi endleriwile šifunengeto, handle ka šipfalo a yi si hela. Kambe la'vo loloha vo na heta nhamuni vo tshika, va ku yi herile; kwalaho yi ta fanela ku funengetiwa hi širhengele. Ku lema hi vulongo swi endlwiwa e ka swibya hikwaswo lomo ku hlayseriwaka timbewu kona. Šimbitana leši ku hlayseriweke mbewu ya matambala e ka šona ša lemiwa na šona; kasi na rona khuwana leri ku tšheriweke mbewu ya šivelehlampfu (šivedlhana) na yona ya lemiwa.

#### ŠIRHUNDZU.

Širhundzu i šioya leši vavasati va rhwalaka mavele, timanga ni swinwana swo talatala hi šona. Ku ni tinšaka tirharhu ta swirhundzu.

(a) Širhundzu ša mukhamaga. (b) Širhundzu ša tinšotso. (c) Širhundzu ša milala. E ka tinšaka leti tirharhu ša tinšotso ši koka mahlo swinene kasi leswi swinwana hambu swi lo tlhaviwa hi vatlhavi, swi sasekisiwile a swi khi ntšumu e ka širhundzu ša tinšotso. Kambe na šona ši fanela ku va ši hundzile e mavokweni ya mutlhavi; loko a ri lo'wo tlhakanya (mbhonya-mbhonya šisaka ša tuva) na šona ši nge langutezi. Tinšotso (creepers) i šimudyana šinwana le 'ši telaka ku mila lomu

ka matshuka ni le tihondzosini. Lomu šī, tiphineke kona šī nava šī leha ngopfu. Vatlhavi va swirhundzu loko va famba va lava, va ya ti kuma vo rharhambulela (tsuvula va koka) va ri karhi va boha tihari leswaku ti ta rhwaleka loko ku mukiwa. Loko širhundzu šī ta tiya swinene tinšotso ti fanele ku swekiwa, ti vupfa swinene.

Loko ti vupfile, ti sukile khamba ra le handle, ta panozeleriwa, ti tsondzeriwa hi riñwe-riñwe. Kambe ti fanela ku khwayiwa loko ti nga si tsondzeriwa leswaku e ku tlhaveni munhu a nga ha karhateki, a to teka hi riñwe a tlhaviketa. E matshahweni ya byanyi le'byi endliaka nonga (muthambi: suto) <sup>origin</sup> ku loko ku tlhaviwa ku tirhisiwa tinšotso le'to tsindziyela (nuna), kambe loko šī ta tiya swinene šī nga petseki loko šī tlakuriwa ku tirhisiwa tinhi le'to tiya ta šimudyana širwana le' šī milaka lomu ko tlhuma šī ta nava e henhla ka minwana mirhi. Šona šivitaniwa (Šivudze) širhovakanyi. Hi šona le'šī endlaka nonga (nuna).

Matlhavela ya kona ma fana swinena ni leswi engula yi tlhaviswiwaka šiswona. Loko va swi rhandza va tlhava ku hingakanya masoko ya <sup>rinsotso</sup> ~~rinsotso~~ tso leri ri nga kokiwa ku boha nuna lo'wo rhanga, kumbe va nga hinga <sup>kanyi</sup> ~~kanyi~~. Loko va hingakanya masoko ya tinšotso leti na ta famba ku ~~rhanda~~ <sup>rhanda</sup> dzeleka kambe ma ri karhi ma lulamile; kasi loko va nga ri hingakanyi rinšotso leri, masoko ma ta lulama---phye-e-e.

Širhundzu a šī endliwi vundzeni; šona šī fanela ku ya šī ri karhi šī ahlema ku ya fika e nkoñweni (makumu laha šī helaka kona). Ku kula ka šona ku pimiwa hi leswi munhu a kotaka ku swi rhwala loko swi tšheriwile lomo. Kunene ku pimiwa mpimo lowu wu nga kotaka ku rhwariwa hi vunyingi bya vanhu, ku nga ri leswaku ku rhwala la'vo tiya, va matimba ntsena. Šwirhundzu le'swikulu swi enghena swi ri mune (4) e nkwameni (saka) (four baskets in a bag). Širhundzu šī diayilerwa hi tindlela <sup>ti</sup> ~~ti~~ mbirhi le'ti hambaneke: ku vekiwa nonga (nuna) lo'wo vonaka, hi leswaku wu kula ku tlula leyi yi taka yi ri karhi yi tsondzela; kutani munhu a tlhavela e mahlweni ni le ndzhaku. Swona swi tsakisa mahlo, swi sasekile swinene, kambe a swi tiyanga ku fana ni loko ku tlhaviwa tanihi mmiri wa širhundzu. Ndlela leyi yi tiyisa nkomo swinene, hi leswi na wona masoko ma fanelaka ku tshitshingana (masoko ma vundzakana ngopfu). Hambi rinšotso riñwe ri tsemeka, a šī nga tlhantlheki, kwalaho swi ta va swi nga onhanga ntšhumu. Sweswi širhundzu šī herile, tshaku ra

šona ri fanele ku rhungeriwa šidzobyana leswaku loko šī tikirhetiwa e hansi tinšotso ti nga khomi hansi kambe ku khoma ntsena šidzobyana ~~na~~ leši.

Širhundzu ša mukhamaga. Na šona širhundzu leši šī tirhiwa hi ndlela leyi yi fanaka ni ya loko ku tirhiwa širhundzu ša tinšotso. Mukhamaga i murhi lo'wu fanaka ni muyombva (banana), wu tala ku mila e minkoveni ya lomu tintshaveni. A wu lehi ngopfu kambe wa tsindziyela.

Ku kwamuriwa khamba ra mmiri wa murhi lowu, ri pandzeleriwa, swi anekiwa swi oma. Kutani loko ku tirhiwa hi swona, swi olovisiwa hi ku boheleriwa e mfunzeni wa byanyi wu petiwa e matini, wu ta hamba wu phuphuteriwa loko ku ri karhi ku tirhiwa. Swi pandzeleriwa swi va ~~wa~~ swi phepherhele swikulwanyana. Moku loko munhu a tlhava, hala ntlhavu yi phohlaka ha kona yi fanele ku handzula mukhamaga hi le šikarhi. Mayimele ~~mele~~ ya širhundzu i manwe. Šī dlayileriwa hi ndlela le'yi fanaka ni ya širhundzukulobye; na šona šidzobyana ša vakeriwa leswaku tshaku ri nga ti tshuka ri hatla ku hela.

(3) Širhundzu sa milala. Swi twala swinene leswaku vanhu va tirhisa swilo leswi va nga na swona e kusuhi; hi leswaku swilo le'swi kumiwa ~~ha~~ e matikweni lawa va tshameke ka wona. Milala a yi mili matiko hi ~~kwawo~~ ~~kwawo~~, kambe ku kona lomu yi milaka kona, kutani vanhu va tindhawu ~~to~~ hi vona va yi tirhisaka. Širhundzu, Mabetsa, ni tifuneko swi endliwa ~~wa~~ hi vanhu la'va akeke e matikweni la'ma milaka ~~milala~~ Va-Tsonga va swi endla hikwaswo leswi.

Matlhavela ya širhundzu ša milala ma ha ri manwe ni ya le'swiwana. Ku hambananyana ku nga va kona; vanwana nonga '(nuna)wa kona va endla hi tinhlamalala, kasi vanwana va endla hi tinšotso kumbe šivudze. ~~Ši~~

~~Ši~~ mbeko ša širhundzu ša milala a šī tsakisi, šī endla ntlurhu---hi leswaku ~~waka~~ šī yima ngopfu. Hambi swi ri tano wo nge swi endleriwa leswaku šī ta tiya; hikuva loko šī endliwa ku fana ni ša tinšotso kumbe ša mukhamaga šī nga hatla <sup>a</sup>ku ~~ti~~hlantlheka loko milala yi tsemeka. Yona hi yoše a yi tiyanga kukota tinšotso kumbe mukhamaga.

Širhundzu leši šī nga khavisiwa hi ku sweka milala kuwe ni mahantu ~~na~~ ya mirhi miwana (nyiri---nyiyi, nwantshotshe lamandleni, kumbe ~~na~~ natluka ya mpendhulo: šimudana <sup>y</sup>šiwana le'šī <sup>a</sup>hunzulaka). Na tona ~~ti~~ tinšotso ti nga endliwa hi ndlela yoleyo. Širhundzu ša milala ni ša ~~na~~ mukhamaga swi dlayileriwa ku fana.



Sitshatshana (šitshatsha) i n'wana wa širhundzu. Le'šo rhang'a hi le'šitšongo  
~~teongo~~ kasi le'ša vumbirhi hi le'šikulu. Maengolela ya kona i ma'we. Le'  
 šikulu ša kona ši kota ku rhwala swo talanyana; kasi le'šitsongo ša  
~~ko~~ na ša mitirho le'mitsongo. Ši nga rhwala swivečyana lokom vanhu va ya  
 e nkosini; ši nga khella miroho tanihi mušidji, muphye, šihadja, mirono  
 ya tinyawa loko yi khusiwa, ši nga hungela lomo swiluva swa tindhembe.  
 [Šitshatsha ši rhandziwa hi la'vo tala e ku tirhela e ka šona hikuva  
 hambi munhu a ši tatlle a ši tshovi (ku tika). Le'šitsongo ša kona ši tala  
~~ku~~ khavisiwa. Handle ko enla mavala hi ku sweka tinšotso kumbe mlala  
~~ni~~ mahanti ya mirhi, kumbe matluka ya yona; vanwana va sasekisa hi rhungela  
 lela e vuhlalu. Vuhlalu lebyi bya ši bombisa swinene. Loko ši ri ni ndlela  
~~ni~~ yoleyo ša khatela. Hi ši-Tsonga (ša enliwa, hi tinšaka tinwana ta  
 vanhu--Bantu) šibya le'ši khatelaka ši bombisiwa ngopiu.

--ŠIVUYA

[Šivuya i ndawu le'yi nga lungiseriwa ku hulela kona e mavele. Šivuya  
 ši nga enliwa laha munhu a swi rhanzaka; ku nga va e kaya loko  
 nsimu yi ri kusuhi ni le kaya, kasi loko nsimu yi ri kule swi antswa ku  
 hulela mavele kwale nhoveni ma vuya e kaya ma ri mavele. matshala ya  
 n'wahuva ma akiwa e ndzeni ka nsimu kumbe e mašasukweni ya nsimu laha  
 munhu a vonaka leswaku ku tiyile. Ku khuriwa šivanala leši ringanaka ku  
 kula ka matshala kumbe šitlala swa kona. Loko ku ringanisiwile laha hansi  
~~ni~~, ku phupnute riwa ni mati, ku vandziwa (ku ba hi šibo), ku fideriwa ku  
 ta sinziwahi vulongo bya tihomu loko kutani ku ta sunguriwa ku hula.  
 [Ku enliwa e šikhedyana kumbe swimbirhi loko vanhu va hlayile; swi-  
 khedyana leswi hi wona e matshuri ya kona lom'u ku huleriwaka kona hi  
 misi tanihi loko ku duriwa timanga kumbe mavele. Loko wa ha ri mišo /e  
 va humesela mavele va ma hangalasa kwala šivuyeni; kaku loko ri sungula  
 ku tiyela va sungula ku ma hlengeleta ma biwa hi swibo. Masuku loko ma  
 vupfile, hi leswaku loko mavele ma hambene ni mungu, va teka tindhlelo va  
 tsutsusa hi tona. Loko ku ri ni moya wo ringana swi hatlisisa e ntirho  
 hikuva moya wu ta teka mungu wu haha, kasi mavele ma ta wela kwalaho  
 hansi hikuva wona ma tika ku tlula mungu. Mavele ma tsutsusiwa hi tindhlelo  
 Tindhlunga ti peperhiwa hi tindhlelo, ti va ti hlunguhliwa hi tona tindhlelo  
 [Tindhlunga leti hi tona leti ti tšheriwaka e swikhedyanini leswi---  
 matshuri la'ma endliweke e hansi, ti duriwa (kandza), ti ri karhi ti  
 peperhiwa



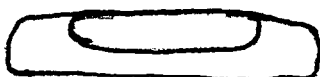
wu ta kukuriwa ni miso. Hi leswaku wu kukuriwa loko wu horile. Ku ~~ku~~ sunguriwa ku tšheriwa vudyangwana kumbe mungu wa mavele ya swifaki loko ku ta tšheriwa e mavele. ~~f~~sweswo loko swi endliwile, swi herile, ku ~~v~~heriwa e tlolo, ku lemiwa hi vulongo bya tihomu, kutani ku tšheriwa e ~~ni~~ misava ku seleterwa. Tlolo i hanti ra nkanyi; ra tsemiwa ri biwa, ri susiwa (namuriwa) ri ya ošwa e ndzilweni wa byanyi ri nyawuka swinene; kutani. loko ri wu twile swinene e ndzilo ri phuriwa ri tshambulutiwa ri tshikeleriwa hi maribye ri ~~ona~~ ri ololokile. Ndzhaku ra kangandzerwa ri ringanisiwa ni ndyangu wa nkundla.

Loko mavele ma humesiwa e nkundla wa ha tele, wu ngo na pfuriwa ~~ma~~ mavele yo nuseteriwa (hakutiwa); kasi loko mavele ma ri e hansi wu fanele wu/ku sungula hi ku tshikiwa ~~wi~~ hola. Swi endleka ha kanyingi leswaku wu hatliserwa wu nga si hola swinene, kutani ku lovile vanhu vo tala hi ndlele yoleyo. Hi leswaku munhu wo fela kona šikañwe hi šihluku.

-Šitsengele- (Pigs' trough)

*olova* Šitsengele i ndyelo wa nguluve. Šona šī tala ku endliwa hi mirhi le'yo olova. Ngopfu ku toloverwa ku laviwa nkanyi, muvale, šimombyani, nkuwa ni miñwana mirhi le'yo tano. Ku tsemiwa nsinya wa murhi, wu ~~pula~~ *pula* kanyisiwa swipombondzwani le'swi ringanakašisungunu kumbe swimbirhi hiñaha munhu a pimaka nguluve kumbe tinguluve ta yena. Šī gupiwa hi ~~si~~ *si* hloka, nsendo kumbe mbatlo. A ku tsemiwi nsinya lo'wukulu ngopfu, hikuva wu nga tlakuka ku tlula laha nguluve kumbe tinguluve ti nga ta swi kota ku dya ti nga enghenisanga milenge lomu ndzeni ka šitsengele. Na swona šitsengele a šī fanelanga ku enta ku tlurisa. Nguluve yi fanele ku heta swakudya le'swi nga e šitsengeleni yi nga enghenisanga mavoko lomu ndze ~~ni~~ ka šona. E ~~fundzeni~~ *fundzeni* bya šona bya hetisiwa; hi leswaku ku nga vi ni ~~ma~~ mahlehleleti; šī tshwulungeka hambu ku nga ri ngopfu.

Loko šī vekiwa w ndzeni ka tshanga šī nga seketerwa hi ku bela e ~~ti~~ *ti* mhengu lomu matlhelo leswaku hambu nguluve yi nga ringeta ku susumeta hi nhompfu yi nga koti ku šī vumbuludza. Ha kanyingi šī vekiwa šī seketerwa hi timhandze ta tshanga kutani timhengu ti beriwa tlhelo rihwe, ~~ma~~ *ma* saku šī tiya. Swakudya nikwaswo swa tinsaka-šaka le'swi nyikiwaka ~~ti~~ *ti* nguluve swi tšheriwa kona, ti dyela kona.



Šitsengele

┌ Sidlodlo. Sidlodlo šī veheriwa e nhlokweni. A hi hikwavo-la'va fane-  
laka ku vehela(khehla)šidlodlo. Sidlodlo šī khehliwa e madoda(vavanu~~na~~  
~~na~~ la'va nga e šikarhi ka malembe ya ku hanya,---hi leswaku ku tlula  
ntlhanu wa makume). Malembe lawa hi loko hi pima hi šilungu; hikuva  
hi šī-Tsonga a ku nga hlayiwi malembe ya vanhu. Swi nga endleka leswaku  
~~le~~wanuna a khehla e šidlodlo a nga si fika e malembeni wolawo. Yoloye  
hi loko o tshuka a katekile a kuma swa yena,a va ni muti lo'wukulu.

Kunene ku va ni muti hi loko munhu a ri ni šuma,hikokwalaho loko munhu  
a tekile vasati vo tala, swi va swi nwi kata,wa swi kota ku hatlisa a  
khehla e šidlodlo.

┌ Sidlodlo šī endliwa hi mumpfu wa tinyošī. Mumpfu lowu wu fanele ku ~~hi-~~  
~~he~~ngeletywa wu ko wu tala ku vonaka leswaku wu nga heta e šidlodlo. ~~Swi-~~  
~~swi~~dlodlo swi ni vatshila va swona. Loko šī vumbiwile,šī pimile e nhloko  
ya munhu loyi šī endleriwaka yena,ša tsotsoseriwa swinene šī tiyisiwa.

Masuku šī rhungeleriwa tingoti hala ndzeni ka šona laha šī tikirhelaka  
~~ka~~ ha kona e nhlokweni;hi leswaku loko šī ta rhungeleriwa e nhlokweni,  
ngoti le'yi rhungaka yi ta boha ngoti leyī<sup>wi</sup> ni misisi. Hilaha hi nga  
vula ha kona e timhakeni ta šiseketelo(šiqamelo) a šī susiwi loko ~~na~~  
munhu a etlela, hikuva šī rhungelerile,hikokwalaho nkulukumba loyi a ~~ta~~  
fanelaka ku tirhisa šiseketelo leswaku šidlodlo lešī šī nga tshuki šī ~~e~~  
onhaka hi ku phateka. Sidlodlo lešī šī fanela ku tshama šī ri karhi šī  
tšhukutšhiwa hi tluka ra murhi leswaku šī ta vangama. Kunene sweswo swi  
endliwa hi la'va nga rhand<sup>z</sup>iki ku tshama ni thyaka(la'vo tirhandza).

┌ Tihosi le'ti fumaka vanhu ta khenla e šidlodlo loko nkarhi wo va va  
khehla wu fikile. Sidlodlo ša hosi ša susiwa ni ku veneriwa hilaha yena  
~~na~~ hwini a swi rhandzaka ha kona. Šona loko šī endliwile šī tshamisa  
tiki-tiki e nhlokweni ya nkulukumba(m<sup>h</sup>lekazi) šī rhungeleriwa dzovo  
ra nqini, rona ri ku kapa lomu matlhelo. Loko šidlodlo šī ri e ~~na~~  
nhlokweni ya hosi šī vonaka šī te tiki-tiki e henhla ka dzovo leri ra ~~na~~  
<sup>nqina</sup> ~~na~~

┌ Sidlodlo lešī šī sasekile ngopfu;hosi/ Mohlaba Shilubana a a ri ni  
šidlodlo le'šo tano. A a susa loko a ri e kaya ka yena;loko a ya e ~~ti~~  
timhakeni e hubyeni a a šī vehela;loko a ya e tinhengeletanweni ta ~~ti~~  
thosi ni lomu valungwini a šī fanela ku va kona e bokisini ra tinguvu  
ta yena;loko va hlengeletana a a šī vehela, kasi loko va hangalaka a  
a tlhela a šī susa.

  
šidlodlo

VUSENGA.

K24/11

Vusenga byi beriwa (ambariwa) e milengeni. Byona byi ambariwa hi vanhu (Bantu) hikwavo va tiko ra South Africa; hambi leswi e timhakeni leti hi vulavulaka hi va-Tsonga. Ni le mavokweni bya beriwa. Ngopfu byi ~~ber~~

*ber* byi hi vavasati. A byi hlawuli, la'vakulu ni la'vatsongo va byi bela.

A hi hikwavo la'va swi kotaka ku ~~byi~~ kuma, byi kumiwa hi la'va swi ~~ku~~ *ku* maka swinene swa le mandleni. Loko wansati a kandzile vukati wo vonaka hi nguvu leyi a yi ambalaka hikuva ya tala; na byona e vusenga u ta nwi kuma a byi berile swinene. Ku ni le'bya ntima ni le'byo basa.

Vadzingi (vagayi) va byona a va byi gayi e kaya ntsena, loko va famba-famba vo famba va khomile, Laha a fikaka a tshamisa kona kwalomu ku ~~am~~ *ni* waka kona e mabyalwa, o to vonaka hi rimhondzo ra vadzingi, ni nsimbi leyi *ma ri* a dzingaka ha yona, na wona nkuma ni vundjindji le'byi kumiwaka *ma ri* ~~ma~~ *ma* tshovo ya tihomu kumbe ya tihantsi (timangwa). Loko a ri karhi a famba o swula vundjindji lebyi a endla ngoti le'yo leha ya byona. Ni loko a tshamisile e hansi wa yi swula yi leha ngopfu; kutani loko a dzinga wa tsemelela ku pima kumbe ku ringenisa mpimo (šiyelo "Suto origin") wa loyi a nwi gayelaka. Loko munhu a ri ni šiyelo leši wo tsema a tsondzela *la* ~~la~~ a ko a endla makume lawa a lavaka leswaku a ma dzinga e nkarhini ~~o~~ *wo* lowo. A nga ka a nga ri a nga byi endla šikañwe hikuva nkarhi wunwana

bya tala swinene. Vusenga ku tala ka byona ku pimiwa hi ntsengo wa mali ~~la~~ *le* yi munhu a yi vulaka; hi leswaku loko ~~byi~~ ri bya ka pondo (£1 worth) ~~o~~ *ma* dzingi o ta tiva leswaku i byo karhi. Byi tala ku hlayiwa hi nkatselwa--- hi leswaku ku hlaya hi byimbirhi (double the number). Loko a vona leswaku swi tele o sungula ku gaya. Nsimbi leyi munhu a gayaka ha yona yi vekiwa e kule, kutani loko munhu a ri karhi a gaya yi ta va yi ri karhi yi ntlihanthleka (tsondzululeka) hikuva a yi tšndzeriwile. Loko a gaya o boha e nsimbi e šiyelweni masuku a khoma nsenga hi voko ra šimatsi a tlhandleka e šintsandzanini leši a gayelaka ka šona, a khoma rimhondzo hi voko le'ra šimatsi a vekela e henhla ka nsenga a swulela hala tlhelo ra yena. Loko a ri karhi a endla sweswo nsenga wu ri karhi wu rhendzeleka hi kona ku swula ka swona. Munhu a nga fambisi ko tala nsenga wu nga si hela. Munhu loyi a kotaka ku gaya swinene hi loyi a minyaka---hi leswaku swi hlangana swinene; kutani na kambe ni laha a dlayilelaka kona vanhu vo nyangela loko va ta ku vona. E milengeni va tala ku ambala le'bya ntima kasi e mavokweni va tala ku ambala le'byo basa. Loko munhu a ta ku o bombile o fanela ku va a berile e vusenga. Vusenga byinwana byi engeteriwa ku bomba hi ku ~~ku~~

*ve* heriwa e tikhoto

Tikhoto (vañwana va ri i vukhoto)

le'yo K24/11

Tikhoto (vukhoto) ti endliwa hi nsimbi ~~le'yo~~ bash (yellow) or (gold) ya ~~mi~~ mivamba. Nsimbi leyi yi tsemiwa hi yitsanana---ku koma, yi ringanisiwa ku tsanga (rñendzelekela) e nsenga. Vañwana va swi tata kasi vañwana a va swi tati vo swi ñwalalala ku nga ku swi tsalanganisa. Tanihi swilo hikwaswo leswi vanhu va hanyaka ni ku tirha ha swona vusenga lebyi byi fanela ku hla<sup>nt</sup>swiwa leswaku byi tshama byi ri karhi byi vonaka e ku ~~sa~~ seka. Vukhoto lebyi bya tirhisiwa e ku phahleni ka ~~sim~~ hamba. Loko va ya thethela (ku vulavulela e gandzelweni) swikwembu, va teka swilo le'swi fanaka ni ~~y~~ vukhoto, palu, ntseka wo basa, šikomu ša ši-Tsonga, djomela ra byalwa ni swinwana swilo leswi kumbe loyi a feke wa nkulukumba a a tala ku swi tirhisa, swi ya vekiwa e gandzelweni masuku ku thethiwa (thetheriwa).

M A F O W A. Mafowa a hi mihandzu ya mirhi, kumbe swinwana le'swi khiwaha

~~le~~ e ka le'swi milaka tanihi timbhovu; mafowa yo endliwa. Ku tekiwa nala (milala) wu pandziwa, kambe wu va wukalwanyana e ka leswi ku pandzisiwaha

~~š~~ siswona loko ku pandzeleriwa swa tifuneko; masuku wu tsondzeriwa ~~ma~~ hambirhi e ritihweni ra vumune (le'ri kombaka) ra voko ra šimatsi, wu phasiwa

siwa kanwe wu tlhela wu enghenisiwa. Hi ndlela leyi wu ta fika laka wu endlaka e šimfukwana le'š'i pfalekeke hi matlhelo hikwawo. Ku tsheriwa e

swiribyana e ndzeni ka mafowa lawa tanihi, masuku ma huleriwa e ngotini (tanihi timbhovu) ma bohiwa e milengeni. Masuku loko munhu a tšina

ntšhatšhatšha byi endliwa hi maribye la'nga e ndzeni ka mafowa lawa. A hi swilo swo tiya leswi, swo endliwa ntsena loko ku ya tlangiwa, masuku ntirho

~~le~~ wa swona wu ta hatla ku hela, swi hlakala. Vañwana va swi boha ni loko ku nga ri hi tlhelo ra ntlango, va tsakisiwa hi loko swi endla vutšhaka-tšhaka tanihi timbhovu.

N T S H I K O. Ntshiko i ntlhamu, hikokwalaho a wu fanele ku va wu veki-wile ni mintlhamu; hambi swi ri tano wu ta kuma e šivandla ša wona kwala.

E ka mintlhamu le'yi rhiyiwaka ku phasa e swihari ni swivandzana, ku ni ntlhamu lo'wo ng<sup>e</sup> i širimba, lo'wu vuriwaka ntshiko. Ntshiko (ku tshikelelela) wu endliwa hi ntsandze lo'wukulu. Ndzimba (murhiyi kumbe nhloti) wo tsema e ntsandze wa murhi š'i va šona širimba ša kona. Šinkhonkhwana,

ma ntantana (rithathe) muphiningedjo swa laveka e ku rhiyeni ka ntshiko tanihi le ku rhiyeni ka širimba. Ntshiko wu rhiyiwa e rihlampfini le'ri biye ~~le~~ e nsimu, kumbe wu nga rhiyiwa e šikarhi ka šihlahla e mimpfutleni (mabuduleni) ya šihari.

Loko ntshiko wu rhiyiwa e nsihwi e ntsandze wa kona wu fanela ka va wu vekywa e ndzeni ka nsimu . Ku biyiwa lomu matlhelo ka ntsandze leswo-loko e shihari si nghena si ta famba ku lulama ni ntsandze si ko si ya fika laha e mantantana a nga kona. Nyangwa yi va kona e rihlampfini laha swihari swi nga ta enghena ha kona. ] Ku rhiya ka swona ntshiko lowu wu fanele ku tlakusiwa hala handle wu khomiwa kona hi muphiningedjo leswaku ndlela yi pfuleka. Mantantana o siva e ndlela. Loko shihari si ta si ri karhi si famba hi ndlela leyi si fika si khumba e mantantana ntsandze lowu wu to vuya e mmirini wu tshikelela; loko si ri le' sitsongo wu pfanga ni ku phyandlase (phyandlese) ] Loko ku ri e shihlahleni wu rhiyiwa e nsokweni wa swivandza leswi, kambe ku fanela ku ya ku biyiwile lomu matlhelo leswaku shihari kumbe e swivandza swi nga ti koto e ku hambuka ku ko swi ya khumba e mantantana si khandliwa. Leswi wu nga ntlhamu wu nga lo rhiyiwa a wu hlawuli. Swivandzana ni swihari swa alawa hikwaswo, ---Nguluve ya nhova, khumba, nhleti, mbavala, simanga tlatlani, nsimba, ndloti, yingwe, nyoka hikwaswo leswi swa khandliwa hikuva nandzu wa kona i ku khoma mantantana ntsena. ] Loko ndzimba loyi a ya e ku kambeni o fanele ku famba hi ku siya; hikuva nkarhi wuwana wu pyenya e nyoka hi le shikarhi ku ntsumbu (mmiri) kasi nhloko yona ya karhi ku famba-famba yi ri karhi yi lava le' si nga sona si nga yi khoma ni ku yi vavisa. Vanwanan va lahlekeriwile hi vutomi bya vona hi yona ndlela leyi, vanwana kunene va pfuniwa hi ku kuma e vuvungu wa ha ri nkarhi.

MASANGU. (silawu, sitheve). Sangu i silawu so etlela e ka sona. Si andlaleriwa siwa e hansi leswaku munhu a nga puluvundzi e hansi tanihi shihari. Mkhonwana o andlaleriwa e sangu, hi sona e sitshamo sa kona sa mafundza. masangu ma ni tinsaka tala. Na wona mapa ma anekiwa e sangweni. Ku ni masangu la'ma tlhaviwaka ni la'ma lukiwakakunene. Ma nga tlhaviwa hi singoya ya kumbe e nhlahle; kambe ku tele ya singoya. Singoya si tiyile ngppfu. Hi sona si talaka ku anakela e ka sona. Masangu la'ma lukiwaka i ya nhlakhe, mavungu, mavungwana, madjekedjeke, ngqongqotana ni swinwana. Swilo le swi hikwaswo swi mila lomu milambyeni ni le matshobyeni lomu ku tsakanaka. ] Loko lembe ri hundzile, le'swa khale swi hudyakanyiwile hi mheho ni swihari ni swivandza, ku to sala ku lo wetshu-u-u. Masuku loko timpula ti tlhela ti na swi ta mila ni swimila swinwana. Swi nga tsuvuriwa ni ku kengeletwa e shikarhi ka tindi ta Dzivamisoko ku ya fika e ka Mudyashihi. Hi leswaku loko ku ri karhi ku nwiwa e vukanyi, nkarhi lowu byi yaka e ku

(3) Khumba

heleni vatirhi va mitirho leyi va swi hlengeleta leswaku loko mitirho  
 yi ta va yi herile, šikomu ší vuyile e kaya va ta swi kota e ku tirha  
 —vatlhavi ni valuki va masangu. Singoya ší tsuvuriwa ší pandzeleriwa ší-  
 anekiwa ší omisiwa. Loko ší omile ší bohiwa hi swikatsa ší hayekiwa laha  
 ší nga ta ka ší nga khumbiwi ku fikela loko ší ta laveka e ku endla nti<sup>ho</sup>  
~~wa~~ wa šona hi tinwheti ta ku wisa. Mavungu ni mavungwana ni madjekedje<sup>ke</sup>  
~~ke~~ swa hadiwa (hweva hi rihwevo, šikiri from sickle) swi anekiwa swi oma.  
 Hikwaswo leswi swa hayekiwa swi yimela nkarhi wa loko mitirho yi ta va  
 yi yimile. Leswi swona swi nga hlengeletiwaka ku ko ku hela nti<sup>ho</sup> ya ~~ti~~  
 Khotavušika (June). Ku ni byevu le'byi nga ta fanela ku luka ni ku hulela.  
 Byona byi fanela ku tsuvuriwa. Ngopfu ku ni ntswembani lo'wu fanelaka ku  
 khwayiwa (tswemba). Wu khwayiwa hi mukwana. Byewu lebyi byi khwayeriwa e ~~na~~  
 nengeni; masuku nenge lowu wu fanela ku boheleriwa e tlolo le'ro vevuka e  
 nengeni leswaku munhu a khwayela e henhla ka rona nenge wu nga ti twa ku  
 vava. Byi khwayiwa byi suka thyaka hikwaro byi sala byi basile byi nga ti  
 tshoveleleka kumbe ku nonon<sup>ti</sup> loko byi swuriwa. Tinwheti ta ha ri tona  
 leti ku hlengeletiwaka mitirho kulobye e šikarhi ka tona. Byi hlengeletiw<sup>o</sup>  
~~o~~ byi tala leswaku loko munhu a ta va a sungurile a nga ha kumi ku ~~karhi~~  
 karhateka, byi swi kota ku eneta e mitirho ya yena. Ngoti hi yona le'yi fane-  
 laka ku swuriwa, yi tshama yi ri kona. Yi swuriwa yi leha ngopfu yi ta ~~ha~~  
 hamba yi tsemiwa kunene loko ku ri karhi ku tlhaviwa; kumbe ku nga lukiwa  
 to tala le'ti pimaka ku leha ka sangu. Hikwaswo leswi swi endliwa hi ku  
 rhandza ka munhu. Masuku loko swi hlengeletiwile hikwaswo swilo leswi,  
 matlhavi wa masangu o ta sungula. Šinwana ša switirho leswi swi fanelaka  
 ku va kona i risungunu le'ro leha le'ri endleriweke wona ntirho lowu. Sa  
 Sangu ri vambiwa e swipingwanini (swimhengwana) le'swi beriwaka e tinhlokweni  
~~ni~~ ni le milengeni. Masoko na wona ma kota ku lulamisiwa hi ku landzela  
 lala e ngoti leyi. Ku sunguriwa hi le tiyinhleni (makumu) ta tlhelo rinwe  
 ra šingoya, masuku loko ku tlhaviwile hi šinwe-šinwe ku hlomuriwa e ~~ru~~  
 risungunu ku huleriwa e ngoti leyi hi rihlamalala ku kokiwa. Ku Endlisiwa ~~si~~  
 šisweswo ku ya fika e makumu ka sangu. Loko rišaša ri bošile ku tlhela ku  
 sunguriwa ra vumbirhi ni ra vurharhu ni ra vumune tswetswo sangu ri ko ri  
 hela. Loko ri herile ra komiwa (dlayilela). Lomu makumu matlhelo mambirhi  
 ka lukiwa; nuko wu va e kusuhi ni ngoti le'yo tlhava le'yi nga huleriwa.  
 Nuko lowu wu nga va wuwe hi ku tlhandlakanya wu ta va wu tiyile.  
 Hala tinhlokweni ni hala milengeni ku boheleriwa nkomo lo'wu endliweke



74. endliweke hi ku bohelela ~~swinwe~~ swingoya swirharhu. Swi bohiwa kumbe ku lukiwa hi ngoti le'yo ka yi nga tawembiwanga. Hi swona ~~le'swi famba~~ ~~ka~~ swi bohiwa hi ngoti yinwana ni yinwana ya le'ti nga tlhava e sangu ra kona. Loko ~~šingoya š~~ lehile sangu hi le'rikulu kasi loko ~~š~~ komile ~~se~~ sangu hi le'ritsongo. Sangu ri herile.

[Sangu ra mavungu, ra mavungwa, ra ntlahle, ra madjekedjeke, hikwawo masangu lawa hi lawa ma lukiwaka. Vanwana va luka hi tingoti le'ti lukiweke, kasi vanwana va luka hi le'to ka ti nga lukiwanga, kambe ti famba ti ri karhi ti sontiwa loko munhu a ri karhi a luka. Loko ti ri tingoti le'to lukiwa a swi karhati ku tirha ka swona, munhu o fanele ntsena ku šiya leswaku nuko wa yena wa boha, a wu ntlhantlhi. Kasi loko byi ri byevu le' byo ka byi nga lukiwanga munhu o fanele ku byi sonta tanihi loko wo ngi wo luka. Ku šiya ku fanela ku va kukula swinene ku tlhaviketa hi ndlela leyi lomu ku tlhaviketiwaka kona, ku nga vonaki, byi nga vekiwi ntsena, kambe byi enghenisiwa e ndzeni ka byinwana byi sonteriwa lomo. Ku lula misiwa ka nuko swa fana ni loko ku tlhaviwa hi šingoya, Vanwana va swi kota ku lulamisa kasi vanwana a va swi koti. Miluko leyi yi fambisa šisweswo hi ku landzelelana ku ri karhi ku sala mavangwa lawa munhu a ma pimeke. Nuko lo'wa le makumu wu fanela ku famba kambirhi loko ku silavilerwa. Le tindhlokweni ni le milengeni ngoti yi fanela ku vuya-vuya kambirhi kumbe karharhu, ~~ri~~ ri karhi ku tekiwa khaša ra mavungu ra le ndzhaku kambirhi kumbe karharhu. Leswo swi endliwa hala ni hala. Loko ri herile ku sendziwa lomu makumu hi mukwana. Tanihi ra šingoya ku leha ka mavungu ku vula kukula ka sangu, kasi kukoma ka wona na kona ku vula vutsongo bya rona. Masangu ya mavungu ma endleriwa ku etlela e ka wona. A ma anekeli hikuva ma pfuta ha kanyingi.

[Masangu ma tlhaviwa hi vavanuna, kambe na vona vavasati e tindhawini tinwana hi vona vatlhavi va masangu. Kwalaho swa fana ni leswi hi nga swi vula leswaku e ndzhaku ka nyimpi ya ka tsatsawani vavasati va ka Nkuna va tekisiwile ntirho wo aka e swi vavata hikokwalaho ka khombo raku hela ka vavanuna e nyimpini. Swa fana na wona e mavito ya vanhu vavanuna ni vavasati va thyelana. Kambe swi hambana ntsena hi swigodi (tindhawu) lomu rišaka ro karhi ni rišaka ro karhi ti akeke kona. Na kona ku hambananyana ku kona e ka masangu la'ma lukiwaka hi vanhu vo karhi ni vo karhi; ku saseka ka wona na kona ku ya hi tindhawu, vanwana va tlulaka vanwana hamoi va ri vavasati va tirhaka kumbe vavanuna.

num. = numerical Cys (sleep no.)  
(A) = b apokrif (volle data)

num 0008 → 0009 xi  
b 0172 - num. outbreak, Pafusi camp  
b 0242 - num. outbreak  
b 0362 - num. outbreak  
b 0812 - num outbreak  
b 0832 - " "  
num 1120 - b 1120 NOT  
~~num. 1222 - b 1222 NOT~~  
b 1242 - num. outbreak  
b 1402 - num. outbreak  
~~b 1512 - num. ? 1520~~  
b 1590 (potlood) - num. outbreak  
b 1613 - num outbreak  
~~b 1842 - num. ? 1841~~  
b 1983 - num. outbreak  
b 2212 - num outbreak  
b 2252 - num outbreak  
~~b 2273 - num. ? 227A OK~~  
b 2272 - num outbreak  
b 2370 - num outbreak  
b 2450 - num outbreak  
~~b 2472 - num. ? 2471~~  
num 2502 - moet wees 2520 ?  
b 2532 - num. outbreak  
b 2534 - num outbreak  
b 2562 - num. outbreak  
b 2663 - num outbreak  
b 2672 - num outbreak  
b 2690 (potlood) - num. outbreak  
b 2733 - num. outbreak  
b 2764 - num. outbreak  
b 2765 - num. outbreak  
b 2852 - num. outbreak  
b 2920 - num. outbreak  
~~num 2960 - b outbreak~~  
~~" 2975 - " "~~  
~~" 2980 - " "~~

S.O.S.